

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-550-1-21>

INTERPRETATION PARADIGMS THE CONCEPT OF «DISABILITY» IN UKRAINIAN EDUCATIONAL POLICY

ПАРАДИГМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОНЯТТЯ «DISABILITY» В УКРАЇНСЬКІЙ ОСВІТНІЙ ПОЛІТИЦІ

Zamsha A. V.

*Doctor of Philosophy in Psychology,
Head of the Research Center of General
and Special Education Sciences,
Ukrainian Academy of Social,
Humanities, and Health Sciences
Kyiv, Ukraine*

Замша А. В.

*кандидат психологічних наук,
завідувач науково-дослідного центру
загальної та спеціальної освітології
Українська академія
соціогуманітарних
і здоров'язберігальних наук
м. Київ, Україна*

Значна кількість нормативних документів, що регламентують вітчизняну освітню політику, мають безпосередній чи опосередкований зв'язок з низкою міжнародних актів. Зокрема це стосується й питань освіти дітей із особливими потребами. Серед ключових міжнародних нормативних документів в цьому контексті можна виокремити Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю (Конвенція), що ратифіковано Верховною Радою України 16.12.2009 р., та Міжнародну класифікацію функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я (МКФ), яку затверджено Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 23.05.2018 р. № 981 [5]. На перший погляд ці документи не мають жодного безпосереднього зв'язку між собою, оскільки в їх назвах використано абсолютно різні поняття. Як цілком слушно зазначено в Класифікаторі функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я (НК 030:2022), який фактично є прямою імплементацією МКФ: «НК 030:2022 публікується двома мовами: українською та англійською, які мають однакову силу. У разі виникнення будь-яких розбіжностей стосовно тлумачення позицій цього класифікатора переважну силу матиме текст англійською мовою». Тобто йдеться про англійське першоджерело, а не його українськомовну інтерпретацію. Відтак пропонуємо звернутися саме до оригінальних англійських назв документів, що зазначено вище.

Так Конвенція ООН про права осіб з *інвалідністю* має оригінальну назву Convention on the Rights of Persons with **Disabilities**, а Міжнародна класифікація функціонування, *обмеження життєдіяльності* та здоров'я є перекладом такого документу як International Classification

of Functioning, **Disability** and Health [4]. Саме в англomовних оригінальних назвах цих документів використовується спільне поняття «disability». Однак у випадку Конвенції поняття «disability» трактується як «інвалідність», а в МКФ – як «обмеження життєдіяльності», і це притому, що міжнародні нормативні документи, особливо в назвах є досить вивіреними щодо точності використання тих чи інших ключових термінів. Звідси виникає низка запитань. Перше – наскільки коректним є послуговуватися різними україномовними відповідниками як перекладними до одного й того ж англomовного поняття, що використовується у міжнародних документах. Друге запитання, не менш важливе – звідки виникає ця невідповідність.

Щодо першого питання варто зазначити, що нормативні документи мають укладатися мовою, яка чітко описує ті чи інші аспекти реальності, що регламентуються в певних документах. В мові документів треба уникати використання понять, що допускають можливість різночитань та суб'єктивних тлумачень. Відповідно україномовні переклади міжнародних документів мають бути взаємоузгодженими, тобто одне і те ж поняття має перекладатися одним україномовним відповідником.

Щодо другого питання зауважимо, що причина невідповідності україномовних перекладів міжнародних документів зумовлена сталою практикою, що виявляється у схильності вітчизняних бюрократів брати за основу для україномовного перекладу не англomовний оригінал документу, а його російськомовний переклад. Через заборону на використання російськомовних джерел ми не наводимо російськомовних назв цих документів, однак, будь-хто може переконатися в тому, що як назва Конвенції, так і найменування МКФ перекладені не з їх англomовних оригіналів, а з російських перекладів означених документів. Саме в них з'являється таке поняття як «інвалідність» та «обмеження життєдіяльності» як еквіваленти поняттю «disability».

Незважаючи на те, що офіційна україномовна редакція як Конвенції, так і МКФ зазнавали змін, втім назви їх залишаються досі сталими.

Розглядаючи поняття «disability», маємо дійти висновку, що його переклад потребує окремої уваги, бо його точного еквіваленту в українській мові немає. Варто зауважити, що це стосується не лише української мови, а й інших слов'янських мов [1]. Так аналогічні труднощі перекладу цього поняття спостерігаються й в інших країнах, кожна з яких вирішує цю проблему по-своєму. В деяких країнах, використовуються поняття, що наближені за значенням до концепту «disability». Наприклад в польському офіційному перекладі МКФ

поняття «disability» перекладається як «niepełnosprawności»¹, а в перекладі Конвенції як «niepełnosprawnych», тобто в перекладі обох документів використовувалося одне й те ж поняття «неповносправність» як польський еквівалент до концепту «disability». В інших країнах є випадки, коли запозичується англомовне слово «disability», а не перекладається. До прикладу офіційний чеський переклад МКФ використовує саме концепту «disability» без перекладу². Хоча в перекладі назви Конвенції використовується поняття «postižení», що наближене до концепту «інвалідність». Очевидно, що додаткові труднощі при перекладі означеного поняття вносить також і те, що Конвенція та МКФ в різних країнах перекладалися та імплементувалися не одночасно, а подекуди й зі значною різницею в часі.

Втім, повертаючись до пошуку україномовного еквіваленту поняття «disability», маємо проаналізувати сутність цього концепту. Це англійське слово походить від комбінації префіксу «dis-» та кореня слова «ability». Традиційно префікс «dis-» використовується для позначення протилежного значення до того, що виражає корінь, в цьому випадку антонім до слова «ability». Поняття «ability» передає значення «здатність, придатність, спроможність, вміння». Префікс «dis-» зосереджує нашу увагу на тому, що необхідно знайти антоніми до слів «здатність, придатність, спроможність, вміння», в контексті української мови префікс «dis-» буде передаватися через заперечну частку «не-», тобто «нездатність, непридатність, неспроможність, невміння». Ці варіанти перекладу до поняття «disability» є достатньо категоричними за конотацією, і сприймаються як повна відсутність здатності [2].

Однак, якщо ми звернемося до значення префіксу «dis-» з латини, звідки цей префікс було запозичено до англійської мови, то цей префікс має досить широке трактування і означає «утруднення, порушення, розлад, поділ, втрату, позбавлення» та надає поняттю, до якого додається, негативного або протилежного змісту [3]. Тобто йдеться вже не про повну відсутність здатності, не про антонім як протилежність, а про те, що певна здатність, вміння, спроможність може формуватися та виявлятися за певних умов чи в неповному обсязі. В українській мові досить складно підібрати точний відповідник, який би передавав саме таке гнучке тлумачення поняття «disability».

Інший шлях для використання поняття «disability» в україномовних текстах полягає у запозиченні, калькуванні цього слова. Наприклад «disability» можна запозичити українською мовою як

¹ https://www.cez.gov.pl/fileadmin/user_upload/Wytyczne/statystyka/icf_polish_version_56a8f7984213a.pdf

² https://www.uzis.cz/sites/default/files/knihovna/mkf_cz.pdf

«дизабілітованість». Можливо на перший погляд це сприйматиметься досить контраверсійно. Втім, якщо звернутися до вітчизняного законодавства та мовної практики такі поняття як «абілітація» чи «реабілітація» не викликають жодних застережень, хоча утворені саме від поняття «ability». Також запозичення слів із префіксом «dis-» (диз-/дис-/дез-/дис-) не є чимось новим для мовної практики, наприклад цей префікс використовується в таких поняттях як «дезадаптація», «дискомфорт», «дезорієнтація» тощо.

Очевидно, що означене питання потребує подальших наукових досліджень. Однак варто наголосити на тому, що українські адаптації міжнародних документів мають використовувати єдину термінологію та позначення тих чи інших концептів.

Література:

1. Адамюк Н. Б., Бабяк О. О., Замша А. В., Федоренко О. Ф. Компаративний аналіз змісту понять «допомога», «підтримка», «супровід» в контексті спеціальної педагогіки. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. № 40. С. 96–101.
2. Замша А. Генеза змісту поняття «особливі освітні потреби». *Correction and rehabilitation innovations: implementation of European experience* : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. Р. 67–80.
3. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : АН УРСР, 1975. 775 с.
4. Zamsa A. V. The Philosophy of Inclusiveness in the Deaf and Hard-of-Hearing Students' Education. *International scientific conference «The role of psychology and pedagogy in the spiritual development of modern society»* : conference proceedings, July 30–31, 2022. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. Р. 228–231.
5. Zamsa A. Types of design in education of persons with special educational needs. *International scientific conference «Background of pedagogical and psychological sciences»* : conference proceedings, October 3–4, 2024. Riga, Latvia : Baltija publishing, 2024. Р. 58–61.